

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Л. Л. ПЕТЬЛОВАНА

Професійне навчання, як складна соціальна професійно-педагогічна система, відрізняється широким діапазоном цілеспрямованості, коли одночасно поєднуються соціалізація, професіоналізація і персоналізація особи фахівця. Методологічною та теоретичною підставою розвитку цієї системи слугують, в першу чергу, певна сукупність вимог, які суспільство висуває перед системою вищої професійної освіти, зокрема на підготовку фахівців економічного профілю в галузі ділової англійської мови.

Вітчизняні та зарубіжні вчені й практики постійно звертаються до проблем удосконалення професійної освіти у вищій школі. Так, можна виокремити праці багатьох науковців, які займалися дослідженнями закономірностей формування професійних і особистісних якостей фахівця (В. Андрущенко, А. Дьомін, І. Зязюн та інші), розвитком теорії професійної освіти (Р. Гуревич, Н. Ничкало і інші), проблемами підготовки фахівців економічного профілю в галузі ділової англійської мови (К. Нінцієв, В. Ямшанова, З. Корнева, О. Тинкалюк та інші).

Мета статті – проаналізувати основні напрями удосконалення професійної освіти у вищих навчальних закладах економічного спрямування в галузі ділової англійської мови.

Аналіз цілого ряду досліджень [3, 4, 6, 7 та ін.] дозволив визначити в якості основних вимог, що адресуються вищій школі і визначених нами як соціальне замовлення суспільства й держави, яке вона покликана задовольнити, є такі: формування адекватної сучасному рівню розвитку суспільства кадрової інфраструктури основних галузей промисловості і сфери послуг; оновлення професійної освіти, підвищення його якості й відповідність структурі потреб ринку праці; випереджаючий розвиток системи вищої професійної освіти, здатної мобільно забезпечити підвищення культури виробництва; підвищення гнучкості структури професійної освіти і можливості її адаптації до актуальних та перспективних потреб ринку праці; розвиток культури соціальної поведінки особи з урахуванням відкритості суспільства, його швидкої інформатизації, входження у світовий економічний і інформаційний простір; забезпечення соціалізації в ринковому середовищі через формування соціальних навичок, практичних цілей навчання в галузі іноземних мов та міжнародних відносин.

При цьому перші чотири положення ми розглядаємо як відносно стійку компоненту передумову нормальної життєдіяльності суспільства, а останні – як потребу особи в освітніх послугах, породжену проблемами, що виникли у зв'язку з адекватними тенденціями розвитку суспільства, зокрема формуванням ринкових стосунків, виникненням попиту на неординарних фахівців, готових до ухвалення самостійних рішень, нестандартно мислячих, які вміють створити атмосферу взаєморозуміння в колективі, налагодити ділові контакти з партнерами, що володіють іноземними мовами, культурою ділового спілкування, інформаційною культурою, вміннями професійного й особистого спілкування. Придбання вищеперелічених якостей вимагає формування нової парадигми вищої освіти, орієнтованої на реалізацію в практиці вищої школи ідей гуманізації, гуманітаризації і гармонізації, фундаменталізації та інформатизації, особистісно-діяльнісного підходу, що забезпечує нову систему соціалізації і професіоналізації особи.

Розкриттю змісту ідеї гуманізації присвячені праці А. Беляєвої, О. Вербицького та ін. На відміну від традиційного навчального процесу, заснованого на логіці предметної галузі, де головним є придбання знань, а основною метою – формування професійних умінь і навичок, у гуманізованому навчальному процесі головною є особа фахівця, а основною метою – її всебічний розвиток. При цьому методика «від знань до вмінь» перетворюється в методику «від активних дій до знань і вмінь», що відображає закономірності пізнавальної діяльності студентів. Орієнтовною основою виступають гуманізовані моделі навчального процесу й алгоритми навчально-професійної діяльності.

Необхідність створення нових навчальних програм і навчальних посібників з орієнтацією на гуманітарну співдружність викладачів та студентів, що вивчають або говорять англійською мовою ні в кого не викликає сумнів, як і той факт, що «мова – невід'ємна частина людського розуму й, отже, тільки взаємодія всіх розумових структур і процесів (сприйняття, розуміння, пам'яті й ін.) забезпечує його функціонування» [2].

Ідея гуманітаризації широко представлена в працях А. Беляєвої, І. Зімньої, І. Луцької та ін. і стосовно гуманізації розглядається з точки зору всебічного розвитку особистості.

Методологічною основою формування поняття гуманітаризації вищої освіти є орієнтація змісту, методів і засобів професійної освіти: по-перше, на знання узагальнюючого, логіко-інформаційного характеру (поняття, залежності, факти й тому подібне); по-друге, на знання, звернені до «світу людини» (ціннісно-сміслові, мотиваційні, моральні, естетичні та ін.). Процес гуманітаризації вищої освіти більшою мірою спрямований на другий тип знань і тому не може бути зведений тільки до кількісного збільшення предметів гуманітарного циклу або розширення їх частки в структурі професійної підготовки фахівців.

Сучасні дослідження показують, що нині в українській системі вищої професійної освіти отримали розвиток такі напрями гуманізації і гуманітаризації:

«вкраплення» гуманітарних аспектів у всі діючі курси професійного навчання, що дозволяє розглядати об'єкт, що вивчається, в ширшому соціокультурному контексті – в системі «людина – економіка – суспільство – природа»;

створення інтегрованих навчальних предметів, в основі яких лежить світоглядна спрямованість, наукова картина світу;

особистісно-діяльнісний підхід до навчання і виховання, метою якого є розвиток механізмів рефлексії мислення й діяльності (самоконтроль, самооцінка, прогнозування помилок і утруднень) за допомогою методів та засобів, спрямованих на прискорення соціального професійного самовизначення особи студента;

використання інформаційних технологій у процесі навчання задля розвантаження його від рутинних операцій, підвищення рівня інтелектуальної діяльності студентів.

Відносно вивчення іноземної мови, то можна сказати, що тут має місце взаємозв'язок лінгвістичної освіти і усвідомлення кожною особою самої себе, свого мислення, тобто з'ясування того, що існують різні способи оформлення думки, різні зв'язки між формою й значенням мовних явищ. Навчання цьому предмету сприяє формуванню культури спілкування, що припускає, зокрема, вміння слухати співрозмовника, терпимість та ввічливість стосовно партнерів за спілкуванням.

Навчання іноземній мові як універсальному засобу спілкування припускає знання мови і як функціональної системи, і як діалогу культур, діалогу «конструктивного гуманітарного правового простору його носіїв» [4, с. 7]. Насправді, як тільки ми почнемо будувати систему взаємин «студент – студент», «студент – викладач», «викладач-викладач» на основі діалогу індивідуальностей, що шанують та, що особливо важливо, високо цінують індивідуальність один одного, як тільки ми створимо нове середовище ВНЗ, де «відтворюватиметься атмосфера справжньої культури, а не теоретично обґрунтованих дидактичних моделей, гуманізація станеться сама собою». З цього випливає необхідність урахування ідеї гармонізації вищої школи, що припускає формування духовно-моральних якостей студентів, їхньої гармонійний розвиток. Узагальнюючи ці три ідеї, можна стверджувати, що необхідно орієнтувати всю систему вищої освіти на формування гармонійно розвиненої особи майбутнього фахівця, його духовних, моральних та професійних якостей, на розкриття творчого потенціалу як викладачів, так і студентів.

У нашому дослідженні ми розглядаємо взаємозв'язок ідей гуманізації, гуманітаризації та гармонізації освіти і як соціальне замовлення суспільства, і як нові соціально-педагогічні принципи сучасної моделі вищої освіти, продиктовані необхідністю професійної підготовки фахівців, що припускає таку зміну змісту вищої освіти, організаційних форм, методів та засобів навчання, яке забезпечить: формування активної життєвої позиції студента в процесі професійного становлення; спрямованість навчання на формування конкурентоздатного фахівця, який має загальну культуру, інформаційну культуру, культуру ділового спілкування, навички ділової англійської мови; формування і задоволення пізнавальних потреб студента в процесі підготовки; розвиток творчого потенціалу студента.

Для підвищення ефективності системи освіти необхідно, в першу чергу, вирішити проблеми фундаменталізації й подолання наявної роз'єднаності природничо-наукової і гуманітарної освіти, а також вузькості спеціалізації, надмірна прагматична орієнтація багатьох навчальних дисциплін. Ці особливості існуючої системи освіти утрудняють формування у людей цілісних уявлень про багато явищ природи й суспільства і закономірності їх подальшого розвитку.

Фундаменталізація освіти припускає її орієнтацію на вивчення основних законів природи й суспільства, а також природи і призначення самої людини. Такий підхід повинен дозволити людям

самостійно знаходити і приймати відповідальні рішення в умовах невизначеності, в критичних та стресових ситуаціях, коли людина стикається з новими складними природними і соціальними явищами. Наукові знання й високі моральні принципи є в цих випадках надійною опорою. Під поняттям фундаменталізації надалі ми розуміємо істотне підвищення якості освіти і рівня вченості людей шляхом відповідної зміни змісту дисциплін, що вивчаються, зокрема іноземних мов, та методології навчального процесу.

При цьому ми враховуємо, що англійська мова як навчальний предмет є потужним інструментом культурного розвитку особистості студентів, які усвідомлюють себе культурно-історичними суб'єктами; які сприймають історію людства і свого народу в розвитку, відчувають відповідальність за свої вчинки й країну, за майбутнє людської цивілізації; що усвідомлюють цілісність світу і необхідність міжкультурної співпраці; які визнають громадянські (культурні та мовні) права і свободи людини, відносин людини, природи й суспільства; які проявляють гармонізацію; здатні виконати роль суб'єкта діалогу культур [6, с. 3].

Ідея інформатизації процесу підготовки фахівців є однією з найпріоритетніших на сучасному етапі розвитку суспільства. Це підтверджується існуючою реальністю, тобто вступом українського суспільства в постіндустріальний період свого розвитку. Не викликає сумніву теза, що співтовариства, які не матимуть у розпорядженні кадрів, які ефективно працюють у галузі інформатизації усіх сфер життєдіяльності, не мають майбутнього [8].

Незважаючи на досягнуті результати, у вирішенні питання інформатизації професійної освіти існує ряд об'єктивних і суб'єктивних протиріч та проблем, пов'язаних із подальшим розвитком цього напрямку діяльності. По-перше, соціальні протиріччя, викликані економічною перебудовою суспільства. На сучасному етапі економіка виявилася заблокованою з двох сторін: недолік конкурентоздатних фахівців не дає їй належного розвитку, тоді як сама економічна сфера не може надати стабільну зайнятість тим, хто здатний до продуктивної праці. Освіта при цьому розглядається як бракуюча ланка для зняття виділеного протиріччя. По-друге, практичні протиріччя, що є в системі підготовки фахівців економічного профілю у ВНЗ, який ми розглядаємо як соціальний інститут, що дозволяє в сучасних умовах забезпечити необхідний рівень професіоналізму та інформаційної культури фахівця.

Найбільш характерними протиріччями в системі підготовки ВНЗ фахівців економічного профілю нами визначені протиріччя між: вимогами суспільства до рівня інформаційної культури фахівця і можливостями вищої школи реалізувати їх; професійним середовищем фахівця і навчально-інформаційним професійно орієнтованим середовищем ВНЗ, в умовах якого здійснюється підготовка фахівця; потребами особи в отриманні конкурентоздатних знань та реальним змістом підготовки фахівця.

Подолання перелічених протиріч ми бачимо в тому, що процес підготовки фахівців економічного профілю в умовах ВНЗ має бути індивідуально-творчим, що передбачає здійснення професійного становлення майбутнього фахівця в умовах різних видів професійно орієнтованої діяльності.

В якості найбільш значущих проблем інформації освіти можна виділити такі: «глобальну раціоналізацію інтелектуальної діяльності за рахунок радикального підвищення ефективності і якості підготовки фахівців до рівня, досягнутого в розвинених країнах, тобто підготовка кадрів із новим типом мислення відповідного вимогам постіндустріального суспільства» [8, с. 20]; методологічні проблеми розробки й оптимального застосування нових інформаційних технологій у сфері освіти; практичні проблеми розробки нових навчальних курсів, комп'ютерних навчальних програм і використання їх у сукупності з традиційними методами, формами та засобами навчання; переклад традиційної методичної системи на інформаційні технології.

З точки зору методики професійного навчання, нові інформаційні технології в освіті мають пропрацювати з орієнтацією на конкретне застосування. Частина технологій може підтримувати навчальний процес (лекційні і практичні заняття), інші технології, здатні ефективно підтримати розробку нових підручників та навчальних посібників. Особливу значущість інформаційні технології додають при самостійній роботі студентів на домашньому комп'ютері.

У нашому дослідженні навчально-інформаційне професійно орієнтоване середовище виступає, з одного боку, засобом інтеграції навчальної, наукової, методичної і комунікативної діяльності суб'єктів педагогічного процесу, з іншого – дидактичною умовою, що забезпечує ефективність процесу підготовки студентів.

Ми згодні з висновками І. Роберт [8], що розглянутий підхід до визначення навчально-інформаційного професійно орієнтованого середовища зумовлює необхідність переструктурування програм навчальних предметів (курсів), інтеграцію деяких навчальних предметів (курсів) і як підсумок – зміну змісту освіти і його структури.

Інформаційні технології є інструментом, що дозволяє педагогам якісно змінити методи й організаційні форми своєї роботи і на цій основі: повніше зберігати й розвивати індивідуальні особливості студентів, розвивати в кожному властиве йому поєднання особистісних якостей; зосереджувати основну увагу на формуванні навчально-пізнавальних здібностей, умінні здійснювати навчальну діяльність, підтримувати і розвивати прагнення до самовдосконалення; посилювати міждисциплінарні зв'язки в навчанні, забезпечувати нерозривний зв'язок між гуманітарними науками; здійснювати постійне й динамічне оновлення організації навчального процесу, форм і методів його реалізації, їх постійну адаптацію до зовнішніх умов, що змінилися, і контингенту студентів, що оновлюється, давати їм можливість брати участь у підготовці й реалізації цих змін; створювати передумови для широкого впровадження в педагогічну практику психолого-педагогічних розробок, що дозволяють інтенсифікувати навчальний процес.

Для реалізації всіх розглянутих вище ідей у нашому дослідженні базовим виступає особистісно-діяльносний підхід до організації процесу навчання ділової англійській мові фахівців економічного профілю.

Аналіз основних психолого-педагогічних положень, представлених у працях Л. Вербицького й інших дослідників показує, що саме у рамках цього підходу можливо реально формувати особу фахівця, здатного адаптуватися в нових умовах, схильного до придбання нових знань і самореалізації у професійній діяльності.

У своєму дослідженні ми ґрунтуємося на тому, що при проектуванні навчального процесу у вищій школі й окремих його елементів при організації діяльності студентів повинні враховуватися в першу чергу мотивація особи (цілісні орієнтації, цілі), властивості особи (здібності, характер, психологічні процеси і стан особи), інтегральні характеристики особи (самосвідомість, індивідуальний стиль діяльності, креативність як творчий потенціал). В якості основної рушійної сили в підготовці сучасного економіста ми виділяємо необхідність формування мотиваційного ядра особи і саме на цій основі здійснюємо проектування різних методик навчання у рамках курсу «Ділова англійська мова» [5].

Мотивація в навчанні визначається як співвідношення цілей навчання з потребами, запитами, інтересами особи, а також усвідомлення можливостей їх досягнення. Мотивація знаходить вираження як у загальному ставленні студента до навчання, так і в його активності в процесі навчальної діяльності. Більшість психологів погоджуються з виділенням двох типів мотивації та відповідним їм двох типів поведінки [3]:

зовнішньої мотивації (*extrinsic motivation*) і відповідно, зовні мотивованої поведінки (*extrinsic motivated behavior*);

внутрішньої мотивації (*intrinsic motivation*) і відповідно, внутрішньо мотивованої поведінки (*intrinsic motivated behavior*).

Аналіз досліджень, зокрема [2, 3, 7, 8 та ін.] за впливом внутрішньої й зовнішньої мотивації на поведінку і діяльність людини дозволив зробити такі висновки.

1. Зовнішня мотивація обумовлена зовнішніми регулюючими стимулами дій та вчинків особи. Внутрішня мотивація пов'язана з потребами в самодетерміації і компетентності, коли чинники, регулюють поведінку і діяльність, виходять з особистісного «Я».

2. На ефективність навчання й креативність мислення найбільш позитивний вплив чинить внутрішня мотивація особи.

3. Для формування і розвитку внутрішньої мотивації необхідно: надати студентам вільний вибір завдань та діяльності; забезпечити новизну і нестандартність при пред'явленні інформації й змісту навчального матеріалу; передбачити оптимальну складність завдань для кожного; забезпечити позитивний зворотний зв'язок у навчанні.

Мотиваційний компонент дидактичного процесу включає рішення проблем зняття емоційної напруженості в процесі навчання, організації оптимальної співпраці і підтримки діяльності на необхідному рівні активності. У дидактичному процесі рішення виділених проблем досягається шляхом: створення атмосфери емоційної розкутості; створення атмосфери позитивного ставлення до діяльності й прагнення до неї; формування і розвитку професійного інтересу; забезпечення оптимального педагогічного спілкування; орієнтації на практичний сенс матеріалу, що вивчається;

індивідуального підходу до тих, хто навчаються, підвищенням оцінки особи; орієнтацією на конкретну професійну діяльність; відповідністю видів діяльності індивідуальним особливостям особи, надання можливості вільного вибору завдань; переконання, опора на позитивні вражаючі приклади; організація позитивного зворотного зв'язку, заснованого на інформації.

«Діяльнісний підхід» до процесу вчення полягає не в тому, щоб процес вчення розглядати як діяльність, а у виявленні його специфічних особливостей як процесу, в якому відбувається привласнення індивідом культури, накопиченої людством, і його розвиток. Процес учіння у багатьох психологічних теоріях розглядається як діяльність, але діяльність «приспосовування» до довкілля або як творчий процес пізнання, що виражає здатність психічного розвитку, його рівень [1].

Основоположником «діяльнісної теорії» вчення є Л. Виготський [3], який уніс принципові зміни в теоретичне представлення на процес вчення. Вони пов'язані з його загальною психологічною теорією культурно-історичного розвитку людини. В її основі, як відомо, лежить уявлення про те, що всі вищі психічні функції людини формуються в результаті оволодіння спеціальними засобами-знаряддями, виробленими в процесі історичного розвитку суспільства. Функцію знарядь виконує «слово» як носій соціального значення. Походження і розвиток вищих психічних функцій зв'язків із засвоєнням цих засобів, їх використанням, тобто з навчанням в широкому сенсі слова.

Таким чином, основою «діяльнісної» теорії Л. Виготського виступають положення про те, що діяльність учіння необхідно розглядати як специфічну діяльність, в якій відбувається формування психічних новоутворень (розвиток) через засвоєння і, таким чином, розвиток та засвоєння розглядати як єдиний процес.

Враховуючи основні положення цих теорій, а також результати цього дослідження, можна стверджувати, що для формування необхідного рівня професійної компетентності в галузі іноземної мови необхідно: оволодіння системою понять стосовно ділового спілкування, культури мовлення, що базуються на знаннях, уміннях і навичках; уміння й готовність застосовувати знання з практики; уміння аналізувати, порівнювати, систематизувати, класифікувати, узагальнювати; розвиток культурного і творчого потенціалу.

Як відомо, все, чому навчається людина, вона набуває для того, щоб використовувати в майбутній діяльності. Відомо також, що використання знань, навичок, умінь засновано на перенесенні, а перенесення залежить, передусім, від того, наскільки адекватні умови навчання тим умовам, в яких ці знання, навички, вміння передбачається використовувати. Таким чином, реалізація основ комунікативної методики є наполегливою потребою гуманізації і гуманітаризації навчання тому, що саме комунікативна методика найбільшою мірою відповідає такій меті, як навчання спілкуванню.

Список використаних джерел

1. Беляева А. П. Принципы профессионального обучения // Профессионально-педагогическая технология обучения в профессиональных учебных заведениях / Под общ. А. П. Беляевой. – СПб. ; 1995. – 229 с.
2. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высш. шк., 1991. – 204 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений. Т.3. История развития высших психических функций / Л. С. Выготский. – М., 1983. – 369 с.
4. Казанцева Л. В. Профессиональная компетенция учителя английского языка : учебное пособие (для учителей английского языка) / Л. В. Казанцева. – Изд-во : ИПКРО, – Тамбов, 1999. – 67 с.
5. Корнева З. М. Навчання студентів економічного профілю вищих навчальних закладів України ділової англійської мови за методикою «занурення» / З. М. Корнева // Іноземні мови. – 2004. - № 4. – С. 54-57.
6. Мазунова Л. К. Непрерывное обучение иностранным языкам и языковое развитие человека // ELT Ntws Q Views. – June. – 1998. № 2(5). – С.2–4.
7. Нинциев К., Ямшанова В. Языковая подготовка экономистов: новые подходы / К. Нинциев, В. Ямшанова // Высшее образование в России. – 1996.– № 2. – С. 73–78.
8. Роберт И. Новые информационные технологии в обучении: дидактические проблемы, перспективы использования / И. Роберт // Информатика и образование. – 1991. – № 4. – С. 18–25.